

УДК 378.147

DOI:

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки початкової освіти
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Мар’яна Перчик, студентка
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Ангеліна Павлюк, студентка
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Марія Пилипів, студентка
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

СТАН РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи – одне з нагальних питань сьогодення. У статті розкрито лінгвістичні засади комунікативної культури майбутнього педагога. Наголошено, що необхідною умовою виховання комунікативної культури особистості є дотримання норм, що стосуються насамперед усного мовлення: орфоепічних, акцентологічних. Проаналізовано типові помилки в мовленні студентів. Виокремлено практичне значення орфоепії в процесі формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Ключові слова: комунікативна компетентність; майбутні вчителі початкової школи; культура мовлення; норми сучасної української мови; орфоепія; норми наголошування; наголос; вимова звуків.

Лит. 7.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Primary Education Department, SHEI, “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”
Mariana Perchyk, Student SHEI, “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”
Angelina Pavlyuk, Student SHEI, “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”
Maria Pylypiv, Student SHEI, “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”

THE STATE OF COMMUNICATIVE COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The formation of communicative competence of future primary school teachers is one of the urgent issues of today. The article characterizes the essence of communicative competence of future primary school teachers, analyzes the current state of development of communicative competence of future primary school teachers. The article reveals the linguistic principles of communicative culture of the future teacher. It is emphasized that a necessary condition for the education of the speech culture of the individual is compliance with the norms relating primarily to oral speech: orthoepic, accentological. Typical errors of the students' speech are analyzed. The practical significance of orthoepy in the process of forming the communicative competence of the future primary school teacher is highlighted: observance of orthoepic norms, including norms on stressing words, improves language (communicative function) as a means of communication, promotes adequate understanding of spoken phrase, exchange of ideas. The results of a study conducted at the Pedagogical Faculty of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University are presented. It is concluded that students are rather aware of the importance of perfect speech in personal and professional development. Almost all native speakers in everyday life outside the classroom violate the orthoepic norms of modern Ukrainian literary language. Most violations occur in the area of pronunciation of voiced consonants at the end of the word and in the middle before the deaf consonant; respondents show readiness to improve the level of communicative culture. The majority of future primary school teachers have low to medium level of speech culture. The authors argue that numerous violations of the norms of emphasis are the result of influence of the Russian language, local dialects, and insufficient awareness of speakers with the system of literary emphasis.

Keywords: communicative competence; future primary school teacher; speech culture; norms of modern Ukrainian language; orthoepy; norms of emphasis; an emphasis; pronunciation of sounds.

Постановка проблеми. Найголовнішою ознакою держави та нації є її рідна мова. Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації, її культури. За умов

становлення і розвитку державності та демократизації суспільства, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває мовленнєва культура. Усне

мовлення – найважливіший засіб спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості. Проблема комунікативної культури особистості – одна з найбільш актуальних, є предметом уваги не тільки філологів, педагогів-науковців, а й учителів-практиків, усього освітянського загалу, небайдужої громадськості, журналістів тощо [1; 2; 3; 5; 6; 7].

Сучасний стан державної української мови, її соціально-політичний статус викликає серйозне занепокоєння, позаяк мова є динамічним соціальним явищем контактуючи у процесі суспільно-історичного розвитку з іншими мовами, вона природно, зазнає певних змін, трансформацій та модифікацій. Закономірно, що історично зумовлений зв'язок з російською мовою, нашарування росіянізмів у ході (з-поміж іншого) понад трьохсотрічного насадження російської мови, а також глобалізаційні процеси, тотальна “вестернізація” українського суспільства, зокрема й у сферах освіти та науки, призвели до неврегульованого неадекватного вживання російських, англійських слів в українській мові, часто спотворених. Відчутну небезпеку для процесу розвитку комунікативної культури носіїв мови становлять і такі чинники, як зниження інтересу студентства та учнівства до друкованого слова, недостатній рівень читацької культури, часто-густо збіднений лексичний запас, а також недбале ставлення до української державної мови політиків, державних службовців, засмічене суржилом середовище ЗМІ та Інтернету, відсутність належної мовленнєвої культури в носіїв мови, зокрема тих осіб, для яких мова є частиною професії (педагоги, видавці, посадові особи, науковці тощо). У цій площині говоримо про культуру української мови як високий рівень комунікативної якості і дотримання певної норми [1, 76; 3, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені-мовознавці активно звертаються до проблеми культури мовлення особистості (М. Вашуленко, Н. Бабич, Ф. Бацевич, А. Богуш, Т. Гриценко, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, О. Пенцилок, А. Погрібний, О. Пономарів, О. Савченко, О. Семенов та ін.), підкреслюючи, що необхідним складником комунікативної культури є ґрунтовна мовнокомунікативна підготовка, доцільне та вміле послуговування нормативною сучасною українською мовою. Проблеми, пов'язані з орфоепічними та акцентологічними норми сучасної української літературної мови, були предметом дослідження українських науковців (Н. Бабич, В. Винницький, О. Капелюшний,

О. Пономарів, О. Сербенська, З. Терлак, Є. Чака та ін.).

Мета статті – проаналізувати сучасний стан розвитку комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці, педагогічній теорії немає одностайності в поглядах учених щодо поняття “комунікативна компетентність / компетенція”. Так, дослідниця Л. Мацько вважає, що комунікативна компетенція – це “...сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також умінь їх ефективно застосування у конкретному спілкуванні в ролі адресанта і адресата” [6, 13]; М. Вашуленко термін “комунікативна компетентність” виводить від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення і трактує як “сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному сприйманню, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації” [4, 25], тобто вона становить собою основу щоденної діяльності вчителя початкових класів. Ми вважаємо, що поняття “компетентність” доволі складне й багатоаспектне, у смислового значенні воно охоплює три аспекти: знання, умінь, навички; його доцільно тлумачити як індикатор, що дає змогу визначити готовність випускника школи до життя, подальшого особистого розвитку й до активної участі молоді людини в житті суспільства.

У цьому сенсі погоджуємося з поглядом академіка О. Савченко, яка розглядає компетентність як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання, що охоплює: знання, умінь, навички, досвід, цінності, які можуть цілісно реалізуватися на практиці [7, 4]. Відтак фахову компетентність майбутнього вчителя початкової школи має становити обізнаність у предметних галузях, сформованість інтелектуальних операцій і обов'язково мовно-мовленнєва діяльність, яка є основою комунікативної компетентності. Отже, комунікативна компетентність як система знань з граматики, фонетики, лексики, стилістики тієї мови, що вивчається, не повинна розглядатися окремо від комунікативної, а слугувати їй невід'ємним складником.

Відповідно до сучасних потреб ухвалено низку документів, які визначають шляхи реалізації наскрізного завдання у галузі мовної освіти, окреслюють перспективи подальшого вдосконалення освітнього процесу, наголошують на тому, що освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної обізнаності здобувачів освіти, носіїв мови [4].

Тому важливого значення набуває робота, спрямована на формування комунікативної культури майбутніх учителів, позаяк набуті у закладі вищої освіти (ЗВО) знання, сформовані мовленнєві вміння, зокрема в галузі орфоєпії та акцентології, стають міцним підґрунтям комунікативної досконалості та мовленнєвої культури вчителя в подальшій професійній діяльності. Понад те, учитель початкової школи слугує для своїх учнів взірцем комунікативної культури, діти повсякчас його наслідують. З огляду на це важливо, щоб студент – майбутній педагог – у стінах ЗВО досконало оволодів орфоєпічними і акцентологічними нормами сучасної української літературної мови.

Результати дослідження, проведеного впродовж 2019–2020 рр. у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, засвідчують, що в студентства сформований недостатній рівень володіння комунікативною культурою. Ідеться не лише про порушення правил українського слововживання, граматичних норм, а й насамперед у ділянці вимови та наголошення.

Отож, важливим завданням ЗВО є формування мовленнєвої професійної компетенції – системи умінь і навичок використання знань під час факхового спілкування. Комунікативна культура включає в себе, окрім іншого, і звукову культуру, тому її формування є надзвичайно важливим етапом оволодіння культурою мовлення майбутніх педагогів загалом. Звукова культура – це не лише правильна і чітка вимова всіх звуків рідної мови, правильний наголос, а й уміння користуватися силою голосу, правильний темп, інтонація, виразність мови, мовне дихання, добрий фонематичний слух тощо.

У цьому контексті актуалізується питання нормативності (правильності) мовлення. Відомо, що норми літературної мови – прийняті у суспільній практиці людей правила вимови, уживання слів, граматичних форм, побудови словосполучень і речень. У нашому випадку мовиться про орфоєпічні (вимова звуків, звукосполучень) та акцентуаційні (акцентологічні; наголошування слів) норми, адже їх дотримання майбутніми вчителями, які використовують українську мову як засіб спілкування, обєрігання її від засмічення, усякого роду неоковирностей, суржикового викривлення, є нині обов'язком кожного студента.

Спостереження за комунікативною поведінкою юнаків та дівчат, які здобувають професію вчителя, відбувалося у процесі безпосереднього спілкування зі студентами під час занять, у

позааудиторній роботі, у соціумі тощо, позаяк таке невимушене спілкування найбільш яскраво увиразнює особливості мовлення юнацтва.

Під час дослідження ми фіксували типові мовленнєві негаразди у вимові голосних і приголосних звуків. Найбільше помилок зафіксовано в царині тієї вимоги консонантизму сучасної української літературної мови, яка стосується вимовного правила дзвінких приголосних: парні дзвінки приголосні звуки наприкінці слів, у середині слів перед глухими приголосними не оглушуються: ніж [н'іж], сніг [с'н'іг] сядь [с'ад'], берег [берег], тощо, за винятком: кігті [к'іхт'і], нігті [н'іхт'і] та ін. Більшість студентів (100 %) у повсякденному мовленні не дотримуються цих норм, а також вимовляють глухі приголосні замість дзвінких усередині слів типу ні[ш]ка, ка[с]ка, ва[ш]ко, ри[п]ка, кни[ш]ка, бері[с]ка. Зафіксовано порушення (45 %) і у вимові звукосполук [дж], [дз], [дз'], які вимовляються зливо. Вимову “хожу” замість [ходжу], “сизу” замість [сиджу] пояснюємо впливом місцевої говірки.

Великої кількості помилок припускалися студенти (68 %) при вимові твердих шиплячих ([ч]ай замість [ч]ай, [шч]щастя замість [шч]астя, [ч]арівний замість [ч]арівний) під впливом російської мови, а також при вимові звука [р] у всіх позиціях: 31 % студентів під впливом місцевої говірки неправильно вимовляли пом'якшений звук [р'] у словах [л'ікар'] замість [л'ікар], [цар'] замість [цар], [пекар'] замість [пекар] та ін.

Утім, найбільше порушень зафіксовано в ділянці наголошування слів (на їх основі ми уклали словник, де вміщено слова, у яких майбутні вчителі початкової школи (понад 80 % їх) припускалися помилок у процесі наголошення слів, вимови звуків).

Найчастіше помилки трапляються у таких випадках: легкій, близькій, випадок, середина, ненависть, чорнозем, чотирнадцять, новій, загадка, старій, черговій, фаховій, порядковий, цегляний, цеховий, низькій, вузькій, подруга, приятель, ознака, навчання, вчення, завдання, запитання, надання, читання, переспів, пошішка, позначка, розвідка, літопис, рукопис, гуртожиток, живопис, машиніпис, листопад, кропива; під впливом місцевої говірки в дієсловах: несемó, несетé, веземó, везетé, булó, булú, жилá, жилú; люблю, кажú, роблю, несú, взяла, знайшла, везла, віддалá, плелá; в іншомовних словах з компонентом -метр: міліметр, сантиметр, кілометр, сантиметр, дециметр, барометр, манометр, спідометр; у запозичених словах:

СТАН РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

аристократія, демократія, феномен, диспансер, шофёр, гастрономія, кулінарія, агрономія, індустрія, поліграфія, хірургія; діалог, некролог; в іменниках жіночого роду у формі називного відмінка множини: учительку, виховательку, ластівку, тарілку, копійку, ложку; у числівниках: одинадцять, чотирнадцять, одного; у займенниках: мене, собі, тебе, цього, того, до того, при цьому, після нього, біля мене, за тебе, для нього, для себе, у тому, для цього.

Отже, нормативне наголошування слів – одна з найскладніших проблем у сфері формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи, позаяк практично всі вищенаведені слова, у яких ми побачили порушення, є педагогічно маркованою лексикою, нею студенти послуговуються на практиці в школі, а відтак і в процесі педагогічної діяльності. Підкреслимо: через дотримання нормативності наголошування слів досягається, окрім іншого, етика й естетика комунікативної культури вчителя, відповідно в ненормативному наголошуванні слів виявляється мовленнєве безкультур'я, а також низький рівень комунікативної компетентності педагога.

Наше дослідження мало за мету також з'ясувати, чи усвідомлюють майбутні педагоги роль комунікативної культури в професійному житті, чи здатні вони аналізувати й оцінювати власне мовлення, чи підвищувати рівень мовленнєвої культури.

Результати відповідей на запитання анкети дали підстави стверджувати, що повне усвідомлення ролі досконалого мовлення властиве 89 % майбутніх учителів початкової школи, здатні побачити помилки в мовленні 68 % осіб, не звертають на це увагу 32% респондентів. Практично всі студенти засвідчили готовність підвищувати рівень комунікативної компетентності, що дало підстави нам організувати 2019 р. для студентів науковий гурток "Мовні екологи", одним із завдань діяльності якого є дбати про екологію українського нормативного мовлення; у ньому майбутні педагоги беруть активну участь. Така позааудиторна робота зі студентами слугує формуванню комунікативної культури, сприяє оволодінню мовленнєвою обізнаністю, створене відповідно мовне середовище виступає активним сегментом мовленнєвої діяльності та аспектом особистісного підходу до навчального процесу, оскільки визначає сферу активного використання нормативної української мови в майбутній професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативна культура як

складник загальної культури майбутнього фахівця є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства. Практичне значення орфоєпії годі переоцінити в процесі формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи: дотримання орфоєпічних норм, зокрема й норм щодо наголошування слів, удосконалює мову (комунікативну функцію) як засіб спілкування, сприяє адекватному розумінню висловленої мовної фрази, обміну думками. Результати проведеного дослідження на педагогічному факультеті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника дають підстави для низки висновків: студенти здебільшого усвідомлюють значення досконалого мовлення в особистісному й професійному розвитку, практично всі носії мови в повсякденному житті, розмовній мові, побуті, поза межами аудиторних занять порушують орфоєпічні норми сучасної української літературної мови, найбільше порушень трапляється в ділянці вимови дзвінкх приголосних наприкінці слова, у середині перед глухим приголосним; респонденти виявляють готовність до поліпшення рівня комунікативної культури. Більшість майбутніх учителів початкової школи володіють середнім та низьким рівнями культури мовлення. Численні порушення норм наголошування ми пояснюємо впливом російської мови, місцевих говірок, недостатньою обізнаністю мовців із системою літературного наголосу. Витіснення української мови на задній план з багатьох галузей публічного спілкування (освіти, науки, культури, мистецтва, спорту, бізнесу тощо) призвело до нехтування функціональних можливостей рідної мови, уживання великого арсеналу природних форм вираження, натомість появи спотворених, суржикових, зросійщених мовних зворотів.

Подальшого вивчення потребує проблема аналізу чинних змісту, форм і методів комунікативної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі їхнього навчання за умов бакалаврату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Савчук Б., Ільницький В., Федчишин Н. Культура наукового мовлення майбутнього магістра як складник його професійної компетентності. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. Випуск 23. С. 75–80.
2. Бірюк Л., Пішун С. Парадигмальний підхід у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців початкової школи. *Молодь і ринок*. 2021. №1 (187). С. 22–27.

**СТАН РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

3. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: зб. наук. праць. Київ: Видавн. дім Д. Бурого, 2012. 376 с.

4. Закон України про освіту. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів: монографія / За наук. ред. М.С. Вашуленка. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.

6. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: навч. посіб. Київ: ВЦ “Академія”, 2007. 360 с.

7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. ф-тів. Київ : Абрис, 1997. 416 с.

REFERENCES

1. Bilavych, H., Savchuk, B., Pnytskyi, V. & Fedchyshyn, N. (2020). Kultura naukovoho movlennia maibutnoho mahistra yak skladnyk yoho profesiinoi kompetentnosti [Scientific language culture of the future master as a component of his professional competence]. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, Vol.23, pp.75–80. [in Ukrainian].

2. Biriuk, L. & Pishun, S. (2021). Paradyhmalnyi

pidkhid u formuvanni komunikatyvnoikompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pochatkovoї shkoly [Paradigm approach to forming communicative competence of future primary school specialists]. *Youth & market*, Vol.1(187), pp.22–27. [in Ukrainian].

3. Ekolohiia movy i movna polityka v suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. Prats (2012). [Ecology of language and language policy in modern society]. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy pro osvitu (2017). [Law of Ukraine on Education]. *Data of the Verkhovna Rada (DVR)*, No.38–39, p. 380. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>[in Ukrainian].

5. Kompleksnyi pidkhid do fakhovoi pidhotovky suchasnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: monohrafiia (2012). [A comprehensive approach to the professional training of modern primary school teachers: a monograph]. (Ed.). M.S. Vashulenko. Hlukhiv, p. 312. [in Ukrainian].

6. Matsko, L. I. & Kravets, L. V. (2007). Kultura ukrainскої fakhovoi movy [Culture of the Ukrainian professional language]. *Tutorial*. Kyiv, p. 360. [in Ukrainian].

7. Savchenko, O. Ya. (1997). Dydaktyka pochatkovoї shkoly [Didactics of primary school]. A textbook for students of pedagogical faculties. Kyiv, p. 416. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.02.2021

“Сила і можливості виховання невичерпні”.

*Василь Сухомлинський
український педагог*

“У чому різниця між хорошим і великим учителем? Хороший учитель розвиває здібності учня до певної межі, великий – відразу бачить цю межу”.

*Марія Каллас
грецька співачка*

“На питання, як учням досягти успіхів, Аристотель відповів: “Доганяти тих, хто попереду, і не чекати тих, хто позаду”.

*Аристотель
давньогрецький філософ*

“Будь-яке навчання людини – це не що інше, як мистецтво сприяти прагненню природи до свого розвитку”.

*Йоганн Генріх Песталоцці
швейцарський педагог-новатор*

